

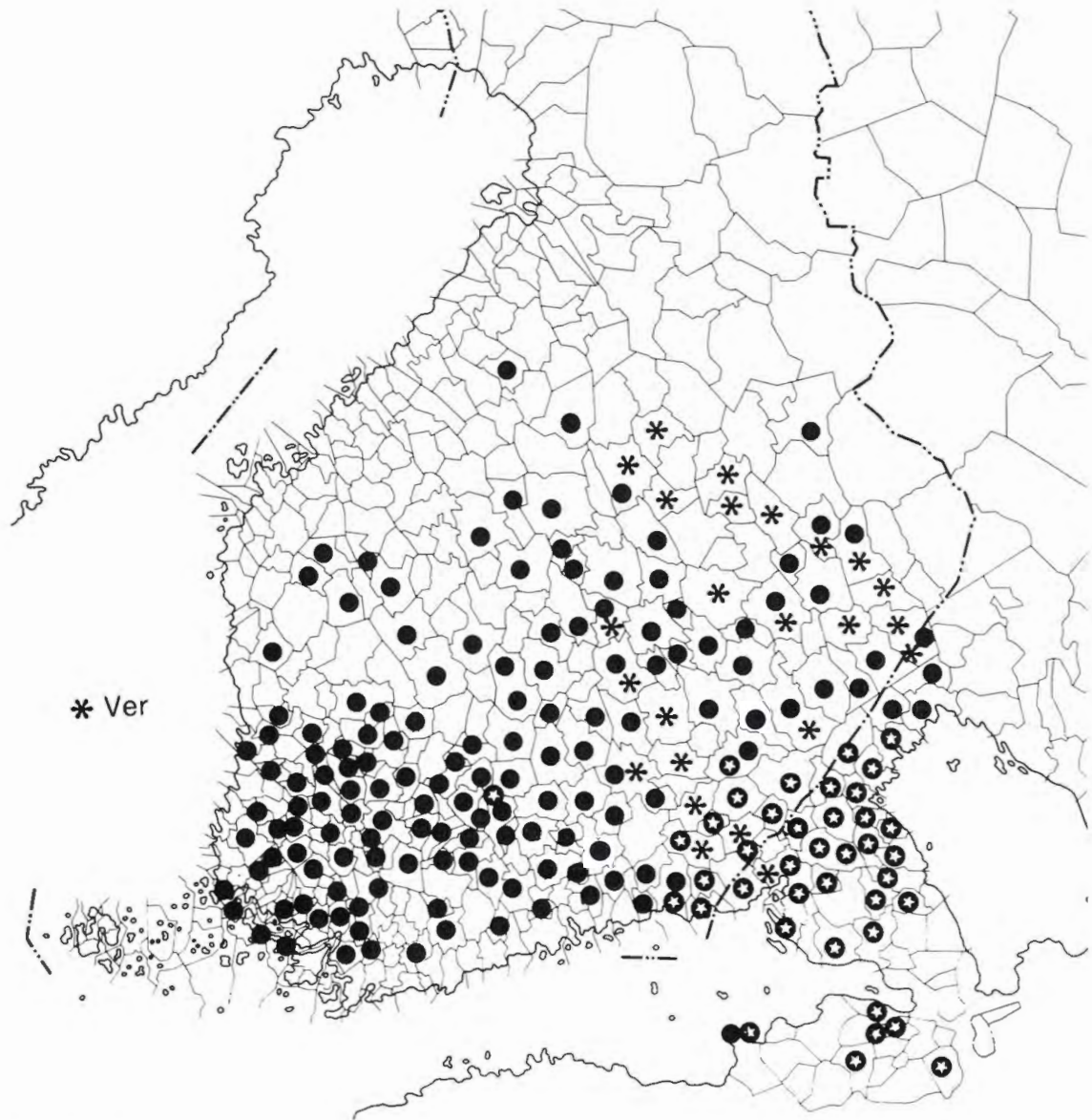
4

Lisiä lehmuksen, jalavan ja lehmuksen kuoriaineksen nimityksiin

MATTI VILPPULA

Apulaisprofessori Veikko Ruoppila käsiteli Virittäjän viime numerossa V. Erkamon tutkimusta »*Pärnä*-sanasta ja sen merkityksistä». Vaikka Ruoppilan artikkeli onkin Kirjallisuutta-osastossa, se ei ole pelkkä kirja-arvostelu. Ruoppila jatkaa *pärnä*-ongelman selvittelyä siitä, mihin Erkamo on päässyt, ja esittää ongelman ratkaisuksi vaihtoehdon, jossa *lehmus*, *niinipuu* ja *pärnä* (*pärnäpuu*) eroavat merkityksiltään niin, että *lehmus* on puun yleisnimi ja puu nuorena, *niinipuu* täysikasvuinen lehmus, josta saadaan niintä, ja *pärnä* kynäjalava, etenkin vanhana. Lisäksi hän olettaa, että erilaisia pitkänomaisia tai pyöreitä paksunnoksia ja kohoimia tarkoittava *pärnä* ja jalavaa merkitsevä *pärnä* ovat etymologisesti samaa juurta.

Pärnä-ongelmaa ei voida selvittää ot-

KARTTA I:

- ★ lehmus (*lesmus*) 'Tilia'
- niinipuu (*niinispuu*) 'Tilia'
- * vennä (*venna, vennäpuu, vennäniini* jne.) 'Tilia'

tamatta huomioon synonyymisten sanojen, siis lehmusta ja jalavaa tarkoittavien sanojen levikkiä ja merkityksiä. Kieltämättä Erkamo käsittelee *pärnän* synonyymeja tutkimuksessaan mutta mielestäni riittämättömästi. Vaikka hän ilmoittaa käyttäneensä aineistonaan sekä sanattä nimikokoelmien tietoja, hän rakentaa levikkikarttansa pelkästään nimitietojen varaan. *Pärnä*-tapauksessa tämä on ymmärrettävää, koska appellatiivitietoja on kovin vähän; sanahan on tunnettu jalavaa

merkitsevänä enää vain muutamassa Etelä-Kannaksen pitäjässä. Sen sijaan on vaikea käsittää, miksi Erkamo jättää esittämättä *lehmus*- ja *niini(puu)*-appellatiivien levikit, varsinkin kun ne poikkeavat *lehmus*- ja *niini(puu)*-alkuisten paikannimien levikeistä.

Lehmus (lesmus) esiintyy appellatiivina lähinnä vain kaakkoismurteissa ja Inkerissä (kartta I). Yksinäistietoja on kyllä muualtakin, mutta tietojen sisällön niukkuus (selite puuttuu) tai epäkansanomai-

suus (sana mainitaan uudeksi, kirjoista opitukseksi, puutarhapuuta tarkoittavaksi) pakottaa jättämään ne levikistä pois. Ainoastaan Veikko Ruoppilan Lammilta vuonna 1968 merkitsemä tieto vaikuttaa aidolta. Ruoppila kirjoittaa: »Järventaus-tan kylässä, jossa lehmusta kasvaa nykyäänkin luonnonvaraisena, tuntuu *l.* olevan yleinen nimitys. Vihtoja tehtäessä pannaan useasti koivun- ja lehmuksenok-sia yhteen.»

Jos verrataan *lehmus*-appellatiivin le-vikkiä Erkamon esittämään *lehmus*-alkuisten paikannimien levikkiin, ero on huomattava. Erkamon *lehmus*-nimien alue kattaa lähes koko nykyisen Etelä-Suomen ja sen lisäksi Kannaksen. Selvä nimitihentymä on Kannaksen pohjoisosassa; tasaisen harvassa nimiä on Savossa, Keski-Suomessa, Pohjois-Hämeessä, Varsinais-Suomessa ja Satakunnassa. Vain Etelä-Häme näyttää jäävän *lehmus*-nimiä vaille. Suunnilleen sama levikki on *vennä*-nimillä. Appellatiivina *vennä* variantteineen (*venna*, *vennäpuu*, *vennäniini* jne.) on selvä itämurteisuus. Se muodostaa kartalle kaksi kaakosta luoteeseen suuntautuvaa kaisteletta. Eteläisempi alkaa Viipurinlahdelta ja päättyy Hankasalmen tienoille, pohjoisemman ääripitäjiä ovat Pälkjärvi ja Iisalmi. Myös Vermlannissa *venna* on tunnettu.

Mistä johtuvat erot appellatiivitietoihin pohjautuvan levikin ja nimitietoihin perustuvan levikin välillä? Ainakin seuraavat mahdollisuudet ovat olemassa:

1. Nimilevikki kuvaa sanan aiempaa appellatiivilevikkiä.
2. Nimilevikkiin sisältyy myös siirrynnäisnimien levikki: appellatiivialueelta muualle muuttaneiden tai muualla retkeileiden ihmisten mukana siirtyneet nimet.
3. Nimilevikissä on mukana myös homonyymien levikki.
4. Nimilevikissä on mukana saman sanan eri merkityksien levikki.

Kun Erkamo esittää *pärnä*-alkuisten paikannimien levikin, hän katsoo samalla esittävänsä sen alueen, jolla jalavaa tai lehmusta tarkoittava *pärnä* on varhemmin esiintynyt appellatiivina. Erkamon

kartassa *pärnä*-nimien pohjoisraja kulkee Porin tienoilta Konginkankaalle, kiertää Pohjois-Savon ja Pohjois-Karjalan pohjoispuolitse ja päättyy Laatokkaan. Tätä rajaa pohjoisempaa ei lehmus luonnonvaraisena kasvakaan. Jalavan kasvualue jää vieläkin etelämmäs.

Appellatiivitiedot *pärnästä*, *pärnäpuus-ta* ovat Sakkolasta, Metsäpirtistä, Koivistolta, Kuolemanjärveltä, Uudeltakirkolta ja Inkerin Tyröstä. Useimmat tiedoista ovat Erkamon omien kyselyjen tulosta. *Pärnä*-nimitietojen määrään ja levikkiin verrattuna appellatiivitietojen osuus on häviävän pieni. Vaikka monet *pärnä*-nimistä varmasti ovat joko siirrynnäisiä tai eri alkuperää kuin lehmusta tai jalavaa tarkoittava *pärnä*, jotkut niistä kuitenkin ovat jäänteitä aikaisemmasta 'lehmus, jalava' -merkityksestä. *Pärnä*-nimien karttaa ei ole tulkittava niin, että se sellaise-naan kuvaisi *pärnä*-appellatiivin aiempaa levikkiä, vaan niin, että se vihjaa *pärnän* olleen varhemmin käytössä muuallakin kuin Kannaksella. Kannasta laajemman levikin mahdollisuuteen viittaa myös se, että Agricola on tuntenut sanan, ja se, että sana mainitaan eräissä vanhoissa sanakirjoissamme (Jusl.-Porth., Renv., Lönnr.). Kiintoisa on Porthanin hallussa olleeseen Jusleniuksen sanakirjan välilehtiseen kappaleeseen tehty merkintä, jonka mukaan *pärnä* (*pernä*) olisi hämäläisyys.

Viedessään *pärnä*-nimiä karttaansa Erkamo on jättänyt epäilyttävinä pitämiään nimiä pois. Esim. Nurmon, Lapuan ja Kauhavan *pärnä*- ja *perna*-nimet hän on hylännyt siksi, että *pärnä* tarkoittaa Etelä-Pohjanmaalla perunaa, ja siksi, että Nurmo, Lapua ja Kauhava sijaitsevat lehmuksen ja jalavan floristisen alueen pohjoispuolella. Nimikartassa olevista mahdollisista siirrynnäisnimistä hän ei mainitse mitään; ilmeisesti siirrynnäisten käsite on hänelle vieras. Häneltä on niin ikään jäänyt huomaamatta eräs homonyymi, joka saattaa vääristää *pärnän* levikkikuvaa. Viljo Nissilä on nimittäin (1980) tutkimuksessaan Germaanisen nimistön etymologista ryhmittely Suomen nimistössä (Viipurin Suomalaisen Kirjal-

lisusseuran toimitteita 4 s. 175) yhdistänyt nimet *Perni/lä*, *Pernu* saksalaiseen henkilönnimeen, josta keskiaikaisissa asiakirjoissa esiintyy mm. kirjoitusasut Bern, Pern, Pernu, Berno, Beron. Samaa etymologista juurta voivat Nissilän mukaan olla myös nimet *Pärni*, *Pärnä/nen*.

Laajalevikkisin lehmuksen nimitys suomen murteissa on *niinipuu* (Turun ympäristössä: *niinispuu*). Lehmuksen floristisella levikkialueella se tunnetaan kaikkialla muualla paitsi Kannaksella, Inkerissä ja Pohjois-Savossa. *Niini* yksinään ei murteissa juuri tarkoita kasvavaa puuta, niiniaineksen nimityksenä se sen sijaan on käytössä samalla ja hiukan laajemminkin alueella kuin *niinipuu*.

Erkamon nimikartassa myös kaakkoismurteet näyttävät kuuluvan *niinipuun* alueeseen. »Virhe» johtuu ehkä siitä, että nimikartta ei paljasta merkityseroja: *niini*-appellatiivista on kyllä tietoja kaakkoismurteistakin mutta vain merkityksessä 'niiniaines'. Kasvava Tilia-puu ei sen sijaan kaakkoismurteissa ole *niini* eikä *niinipuu* vaan *lehmus*, osassa aluetta myös *vennä*. Outoa Erkamon kartan *niini*-nimien runsaus kaakkoismurteiden alueella joka tapauksessa on. Vielä oudommaksi sen tekee se, että Sirkka-Liisa Vilppulan vuodelta 1929 olevan seminaariesitelmän (Niini-sana ja sen vastineet suomalaisessa paikannimistössä) *niini*-nimien kartassa Kannas ja Kymenlaakso ovat lähes kokonaan *niini*-nimiä vailla. Muualla lehmuksen floristisella esiintymisalueella niitä on suhteellisen runsaasti. Olisiko nimistöneruu Kannaksella ja Kymenlaaksossa aloitettu vasta 1930-luvulla?

Erkamon karttaan sisältyvä »virhe» on aika opettavainen. Kun sekä *pärnä* että *lehmus* kaakkoismurteissa tarkoittavat kasvavaa puuta, tulee kuvitelleeksi, että sanoilla on ollut sama merkitys myös sillä alueella, missä ne esiintyvät enää vain paikannimissä. *Niini*-nimikartan ja -sana-kartan vertaileminen paljastaa kuitenkin tällaisen yleistämisen vaarallisuuden. Osassa *niini*-nimien aluetta *niini* ei olekaan tarkoittanut puuta vaan puusta saatavaa niiniainesta. Yhtä hyvin voidaan

ajatella, että *pärnällä* on ollut lehmuksen tai jalavan merkitys vain kannakselaismurteissa, muualla se sen sijaan on merkinnyt niiniainesta. Itse asiassa tälle oletukselle on saatavissa tukea vanhoista sanakirjoista; nehan tuntevat sanalle *pärnä* vain merkityksen 'niiniaines' mutta eivät merkitystä 'niinipuu'.

Myös *lehmus*-sanaa on käytetty muussa kuin 'Tilia-puu'-merkityksessä. Pohjois-Hämeessä ja Satakunnassa, siis alueella, jossa *lehmus* esiintyy nykyään lähinnä vain paikannimissä, se kuitenkin liittyy eräisiin yhdysappellatiiveihin. Sanoille on yhteistä, että *lehmus* on niissä määriteosana ja että perusosana on jotakin toista puulajia tarkoittava sana. Luopioisissa on *lehmusmänty*, Luopioisissa ja Sysmässä *lehmushonka*, Hämeenkyrössä ja Mouhijärvellä *lehmuskoivu* ja Karviassa ja Ylitorniolla (!) *lehmuskuusi*. Useimmiten on kyse puusta, jonka puuaines on tavallista pehmeämpää. Länsipohjassa *lehmus* voi yksinäänkin tarkoittaa pehmeää puuainesta: *Lehmus s_oon yksi puun luonto, s_oom pehmeä, jok_om mäihänen* (Masunti, Inkeri Tuovinen 1936), *Toinempuoli puussa lehmusta toinelpuoli lylyä*. – *Nojallens* (= kallelleen) *ku* (kasvava) *puu tullee se on aläpuoli lylyä ja toinempuoli lehmusta* (Täräntö, E. Tiesmaa 1935). Jonkinlaisesta pehmoisuudesta, joskin kuvallisesta mielessä, on kyse myös lammilaisessa esimerkissä: *Ne ol niit näit lehmukse* (= turhia puheita, lörpötyksiä) (Maija Juvas 1929).

Ruoppilan esittämä ajatus lehmuksen, *niinipuun* ja *pärnän* (*pärnäpuun*) tehtävän- jaosta (*lehmus* 'Tilia-puu yleensä, nuori Tilia-puu', *niinipuu* 'täysikasvuinen Tilia-puu, josta saadaan niintä', *pärnä* 'kynäjalava, etenkin vanhana') perustuu ilmeisesti oletukseen, että kaikki kolme sanaa esiintyvät tai ovat esiintyneet päällekkäin samoissa murteissa. Tällaiseen käsitykseen Erkamon nimikarttojen perusteella on helppo tullakin. Erkamon kartoissaan sekä *lehmus*-, *niini*-, *pärnä*- että *vennä*-alkuisten nimien levikit ovat lähes yhteneväisiä. Karkeasti hahmoteltuna ne alkavat länsirannikolta ja päättyvät Laa-

tokkaan; pohjoisraja seurailee lehmuksen floristista pohjoisrajaa. Appellatiiviteoihin perustuvat levikit ovat toisenlaisia: päällekkäisyyttä ei juuri esiinny. Osittain päällekkäin näyttävät menevät vain *niinipuu* ja *vennä* sekä *lehmus* ja *vennä*. Suppealevikkinen *pärnä*, jonka merkitys useimmissa tiedoissa on 'jalava' (Tyrössä 'lehmus') esiintyy *jalavan* ja jalavaa merkitsevän *kynneppään* kanssa kolmisin Sakkolassa ja *kynneppään* kanssa kahdestaan Koivistolla. *Kynneppää* ja *jalava* taas esiintyvät yhdessä Vpl. Pyhäjärvellä. On selvää, että vain niissä pitäjissä, joissa samalla puulajilla on vähintään kaksi nimeä, voidaan ajatella esim. puun ikää koskevia merkityseroja nimitysten välille.

Erkamo kirjoittaa tutkimuksensa alkupuolella (s. 14) paheksuvasti August Ahlqvistista, joka Kalevalan karjalaisuusteoksessaan on väittänyt viron *pärn*-sanan merkitsevän vaahteraa: »Tuntuu oudolta, että suomen kielen professori, joka osasi viroa, erehtyy tällaiseen tieto- ja muistivirheeseen. Mutta näyttää siltä, että hän ei ollut viimeinen filologi, jolle on sattunut erehdyksiä puiden tuntemisessa.» Erkamo on siis varma, ettei *pärn* ole voinut virossa olla 'vaahtera'. Hänen vakaumustaan ei horjuta edes Viron Inkeristä muistiin pantu kansanrunon säe, jonka hän kohta Ahlqvistia koskeneen kommenttinsa perään mainitsee: »Kätkyt pärninen pärisi, vipu vinkui vaahterainen.»

Tutkimuksensa lopussa (s. 71) Erkamo kysyy, mikä on ollut *pärnäpuu*. Vaihtoehtoja on kolme: lehmus, kynäjalava ja vuorijalava. Vaikka hän vastaa mielestäni aivan oikein, että kaikki nämä puut ovat omalta osaltaan voineet edustaa *pärnäpuuta*, kysymys hieman ihmetyttää lukijaa. Tämäkö on ongelman ydin? Tämän seikan selvittämiseenkö koko tutkimus tähtää?

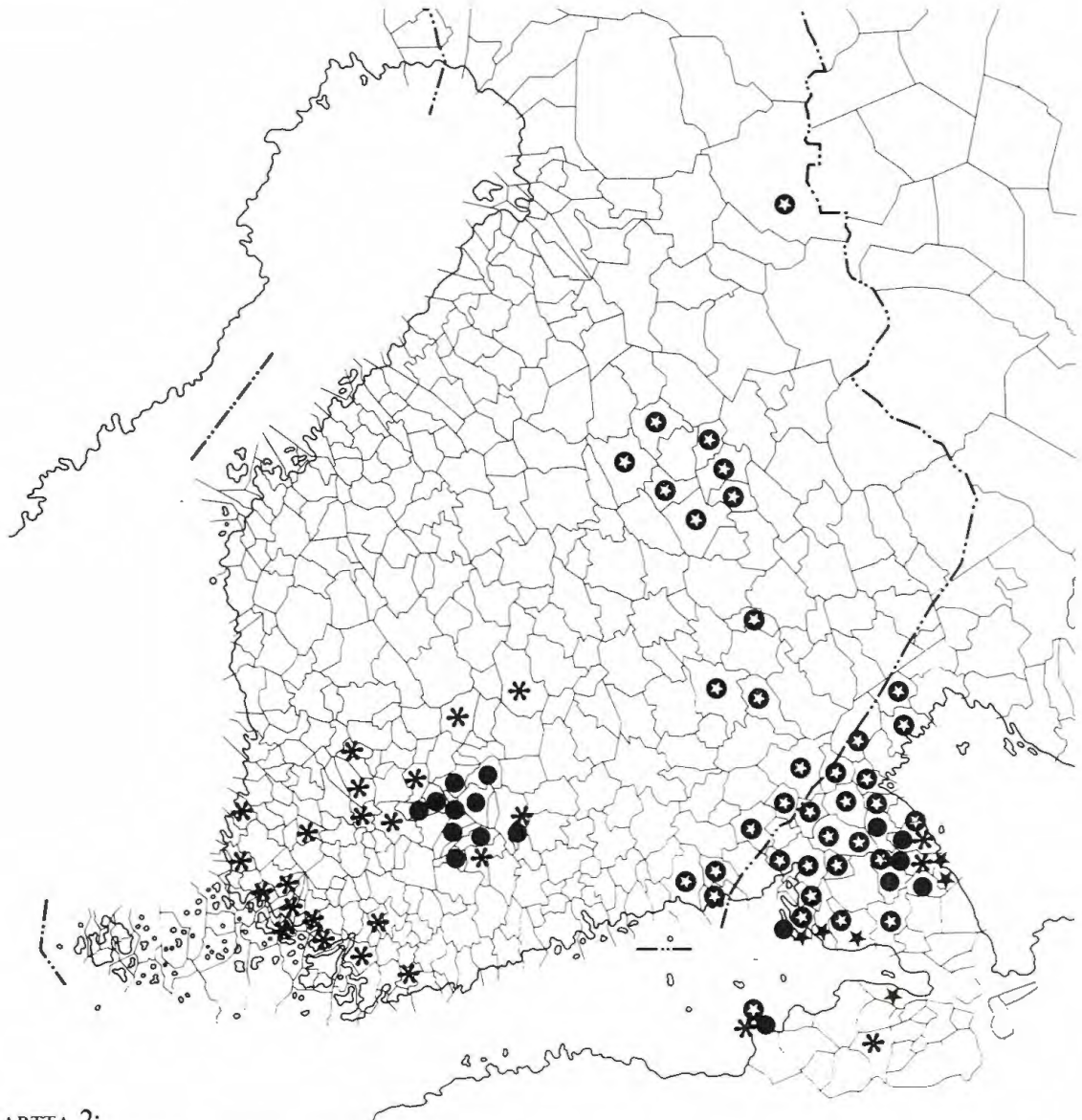
Kansanihminen ei välttämättä jaa ympäröivää todellisuutta käsitteisiin samalla tavalla kuin tiedemies. Hänen kasvikuntansa ei luokitu Linnén järjestelmän mukaan. Hän ei vaivaa päätään sillä, onko

jokin kasvi hyönteis- vai tuulipölytteinen, ovatko sen kukat yksi- vai kaksineuvoisia, lehdet nyhä- vai nirhalaitaisia, lanttopäisiä vai herttamaisia. Monesti jakoperusteena on käytännön hyöty. Esim. *kynneppään* on useimmissa tiedoissa sanottu tarkoittavan jalavaa; Rengossa ja Raudussa (s.v. *kynnyspää*) sen merkitykseksi on kuitenkin ilmoitettu lehmus. Saattaa olla, että tiedonantajat ovat erehtyneet puusta. Yhtä hyvin voidaan kuitenkin ajatella, ettei *jalavan* ja lehmuksen eriheimoisuus ole kaikkialla ollut merkitsevää, merkitsevämpää on ollut puiden yhteinen hyötykäyttö, soveltuvuus niiden kiskontaan.

Sekä lehmus että jalava ovat Suomessa kasvualueensa pohjoisella äärirajalla. Jalava on lehmusta arempi: se kasvaa luonnonvaraisena runsaimmin Hämeenlinnan ympäristössä. Vanajaveden rannat ovatkin kynäjalavalle sopivia kasvupaikkoja, sehän viihtyy vain veden partaalla. Toinen *jalavan* esiintymiskeskus on luovutetulla alueella Kannaksella, jossa se kasvaa etenkin Suomenlahden ja Laatokan rantapitäjissä. Kartasta 2 näkyvä *jalavan* ja jalavaa tarkoittavan *kynneppään* esiintymisalue vastaa hyvin nimenomaan kynäjalavan floristista levikkiä.

Ruoppila otaksuu *pärnän* tarkoittaneen kynäjalavaa, etenkin vanhaa. Tämä merkitys *pärnä*llä on kaiketi voinut olla vain siellä, missä kynäjalava kasvaa, siis lähinnä Kannaksella ja osassa Hämettä. Erkamon *pärnä*-nimien alue on kynäjalavan floristista esiintymisaluetta huomattavasti laajempi ja muistuttaa paljon luonnonvaraisena kasvavan lehmuksen levikkialuetta. Ruoppilan 'kynäjalava'-oletusta on vaikea hyväksyä siitä syystä, että kynäjalavan floristisen alueen ulkopuolelle jääville *pärnä*-nimille olisi keksittävä jokin muu selitys. Kaikkia ei voida pitää siirynnäisinä, homonyymeina tai saman sanan muihin merkityksiin liittyvinä. Juuri tästä syystähan Erkamokin hylkää (s. 60) mahdollisuuden, että *pärnäpuun* merkitys olisi ollut pelkästään 'kynäjalava'.

Paitsi jalavaa tai lehmusta *pärnä* on eten-

KARTTA 2:

- * *jalava (jalaja, jallai)* 'Ulmus'
- *kynneppää (kynnäppää, kynneppuu)* 'Ulmus, Tilia'
- ⊕ *kynneppää (kynnäppää)* 'eläimen niskajänne'
- ★ *pärnä (pärnäpuu)* 'Ulmus, Tilia'

kin itämurteissa voinut tarkoittaa leveää pellonpiennarta, ihossa olevaa pitkänomaista kohoumaa, pursuavaa haavan reunaa, kovettunutta arpikudosta, ompelen paksua saumaa, pirran kehystä yms. Samaan merkitysrykelmään on luettava vielä *pärnähuuli* 'ihminen, jolla on leveät ja paksut huulet'. Erkamo on pitänyt näihin merkityksiin kuuluvaa *pärnä* puuta tarkoittavan *pärnän* homonymina. Ruoppila taas katsoo, että kyseessä on etymologisesti sama sana.

Jos oletetaan, että jalavaa tai lehmusta tarkoittava *pärnä* ja pellonpiennarta, ihossa olevaa pitkänomaista kohoumaa yms. tarkoittava *pärnä* ovat etymologialtaan samaa juurta, merkitysten välillä täytyy olla looginen yhteys. Suoraan 'pitkänomainen kohouma' -merkitys ei ole voinut kehittyä 'puu'-merkityksestä enempää kuin 'puu'-merkitys 'pitkänomainen kohouma' -merkityksestäkään. Niiden väliltä puuttuu yhdistävä rengas, kolmas merkitys, jonka edelleenkehitty-

miä 'puu' ja 'pitkänomainen kohouma'-merkitykset ovat tai jonka välityksellä toinen on kehittynyt toisesta. Ruoppilan mukaan merkitys olisi ollut 'vanhan niinipuun (lehmuksen t. jalavan) kyljessä oleva muhkura, kuoren uurrosten välinen kaarnaharju'. Ruoppila voi hyvin olla oikeassa. Muunkinlainen ratkaisu on silti mahdollinen.

Kustaa Vilkunalla oli tapana tähdentää tutkimuksissaan ihmisten toimintoja ohjaavia tarkoituksenmukaisuuden periaatteita. Näiden periaatteiden voi sanoa heijastuvan kieleenkin, sanojen merkityksiin. Edellä »lehmus vai jalava» -probleemaa pohdittaessa jo tuli esiin, miten kansan-ihminen jäsentää todellisuutta toisella tavalla kuin tiedemies. Kansanihmisen ajattelussa hyötynäkökohdat ovat monesti keskeisiä; esim. ulkonäköön ja esteettisyyteen liittyvät seikat voivat jäädä niiden varjoon. Esitän tästä pari lisäesimerkkiä.

Kynneppäällä on osassa kaakkois- ja savolaismurteita merkitys 'eläimen niska-jänne' (kartta 2); *niini*-sanan liiviläinen vastine tarkoittaa paitsi niiniainesta myös suonta. Jänteen ja suoneen liittyy niineen samanlainen ulkonäkö: pitkänomaisuus, kapeus, rihmamaisuus. Niillä on muuta-kin yhteistä: käyttötarkoitus. Sekä niini että eläimen suonet ja jänteet ovat olleet tärkeitä sitomisessa, punomisessa ja ompelemisessä. — Osassa Hämettä, Satakuntaa ja Länsipohjaa *lehmus* tarkoitti pehmeää puuainesta. Tässäkin tapauksessa merkitys selittyy hyötykäytön pohjalta: lehmukselle on ominaista puuaineksen pehmeys; pehmeätä puuta taas on helppo työstää.

Erkamon tutkimuksen lopputulos on, että *pärnä* on alkuaan tarkoittanut niiniainesta. Merkitys on siis sama kuin Jusleiuksen sanakirjan välilehtisen kappaleen *pernellä*: 'Lind-Bastet sedan det blifvit blött och skalet bårtrifvet'. Tämä merkitys näyttäisi sopivan yhdyssiteeksi 'niinipuu'-merkityksen ja 'pitkänomainen kohouma'-merkityksen välille. Sen liittyy 'niinipuu-hun' käyttötarkoitukseen viittaava komponentti (NIINIPUUN KUORESTA SAATAVA SITOMISEEN SOPIVA AINE) ja 'pitkänomaiseen ko-

houmaan' ulkonäköön viittaava komponentti (PITKÄ, KAPEA). Merkityksen puutteena on kuitenkin se, että siitä uupuu eräs tärkeä komponentti. 'Pitkänomainen kohouma' -ryhmän merkityksille on nimittäin yhteistä, että niiden tarkoite on KOHOLLAAN OLEVA. Tämä komponentti on esim. merkityksillä (semeemeillä) 'pursua-va haavan reuna', 'ompeleen paksu sauma' ja 'paksu, ulkoneva huuli'. 'Muokat- tu niiniaines' ei tätä komponenttia sisällä, pikemminkin se sisältää vastakkaisen komponentin LITTEÄ.

Olisiko niinipuun hyötykäyttöön liittyvien käsitteiden joukosta löydettävissä jokin, jonka merkitykseen kaivattu komponentti sisältyisi? Siteeraan muutamia niinenkiskontaa koskevia tietoja: »Niinen ottaminen tapahtui silloin, kun kuori oli salollaan; erään tiedon mukaan heinäkuussa. Puu kaadettiin. Kuori irrotettiin suikaleina» (Heinola, Veikko Salminen 1953, s.v. *niinipuu*); »Niintä tehtiin niinipuun kuorista. Kun kuori helposti lähti, sitä vedettiin suikaleina rungon pituus-suuntaan. Sitten kuoret pantiin likoamaan, kuivattiin ja hakattiin nuijalla. Lopuksi ne revittiin käsin ohuiksi säikeiksi, jotka kierrettiin joko kelalle tai kalikan ympäri. Näistä tehtiin sitten niiniköyttä» (Hollola, Veikko Ruoppila 1940, s.v. *niini*); »Tuoreena suap niinpuun pinnasta kiskoo sälleitä, kuor on hapras» (Joroinen, Ritva Hanhineva 1952, s.v. *niinipuu*); »*niinisuka* 'kiskottu niinenkuori'; tav. kuorittiin n. käsivarrenpaksuiset niinet; kun puu oli maahan hakattu ja oksat poistettu, halkaistiin kuori piirtämällä puuta pitkin ja temmattiin kuori kokonaisena pois» (Viron Inkeri, Santeri Ankeria 1934).

Kaivattu yhdysside 'niinipuu'-merkityksen ja 'pitkänomainen kohouma'-merkityksen välillä voisi olla 'niinipuun kuorisuikale t. -levy, josta valmistetaan niintä'. Siihen sisältyvät kaikki tarvittavat komponentit: sekä niinipuun hyötykäyttöön viittaava komponentti että tarkoitteen siluettiin (PITKÄNOMAINEN) ja nähdäkseni myös kolmiulotteisuuteen (KOHOLLAAN OLEVA) liittyvä komponentti; onhan

Havaintoja

kuorisuikaleella, jossa kova, uurteinen pintakerros vielä on mukana, paksuutta myös syvyysuunnassa. Kysymys siitä, onko 'kuorisuikale' *pärnän* alkuperäinen merkitys vai onko se kehittynyt 'niinipuu'-merkityksen pohjalta, on epäolennainen. Kehitys on yhtä hyvin voinut noudattaa kaavaa

'niinipuu' < 'kuorisuikale' > 'pitkänomainen kohouma'
kuin kaavaa

'niinipuu' > 'kuorisuikale' > 'pitkänomainen kohouma'.

Eräissä kannakselaispitäjissä *pärnä* merkitsi mm. pursuavaa haavan reunaa, kovertunutta arpikudosta. Niinen kiskontaa koskevista tiedoista ei selvästi käy ilmi, onko niinipuu aina kaadettu ennen kuoren kiskontaa vai onko kuorta nyljetty myös kasvavista puista. Jos on, haavauumat ja arvet selittyvät tältä pohjalta.

Palaan vielä lopuksi lehmusta tai jalavaa merkitsevien sanojen levikkeihin. Laaja-levikkisin suomen murteissa oli *niini(puu)*. Sillä on vastine myös kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä ja etäsukukielistäkin tšeremississä, syrjäänissä ja votjakissa. Muut synonyymisistä sanoista eivät ulotukaan kantasuomea kauemmas paitsi ehkä *lehmusta*, jolla SKES:n mukaan saattaisi olla vastine tšeremississä. Lähi-sukukielistä *lehmuksen* tuntevat viro, aunuks ja lyydi. *Jalavalla* on vastine virossa, inkeroisurteissa, vatjassa, lyydissä ja etelävepsässä. Sanan puuttuminen karjalasta voi johtua siitä, että jalavan floristinen levikki ei yllä Karjalaan. Levikiltään läntisiä ovat *pärnä* ja *kynneppää*, jotka esiintyvät liivissä ja virossa, *kynneppää* lisäksi vatjassa. *Vennän* levikkiin kuuluvat suomen lisäksi vain vatja ja inkeroisurteet.

Se kuva, jonka appellatiivitetoihin pohjautuvat kartat (1 ja 2) *lehmuksen* ja *jalavan* synonyymien levikistä antavat, vastaa 1900-luvun alkupuolen tilannetta. Varhemmin levikkikuvat ovat varmasti olleet toisenlaisia. Tämä on pääteltävissä esim. Erkamon tutkimuksessa olevista nimikartoista. Nimikartan levikki on kuitenkin aina tulkinnainen. Siihen sisältyviä virhetekijöitä — siirrynnäisnimiä, homonyymejä ja saman sanan eri merkityksiä — on vaikea eliminoida. Vaikka eliminointi olisi mahdollistakin, silti levikkikuva voi olla harhauttava, useimmiten liian laaja. Syynä on se, että nimilevikki ei ole minkään yksityisen aikatason levikki vaan siihen sisältyy monien peräkkäisten aikatasojen yhteinen levikki. Sana, joka jossakin on uudennos ja vasta murteeseen omaksuttu, saattaa jossakin muualla jo olla syrjäytynyt jonkin toisen sanan tieltä. Nimikartasta ei syrjäytyminen näy, nimikartta ei tee eroa elävien ja kuolleiden välille.

Levikin laajuus ja sanan vanhuus eivät aina korreloi keskenään (vrt. Terho Itkonen, Vir. 1983 s. 351). Uudennoskin voi levitä nopeasti eri puolille, jos sillä on muoti-ilmauksen luonne; jokin levikiltään ahdasalainen sana taas saattaa olla hyvinkin vanha. *Lehmuksen* ja *jalavan* synonyymien levikkeihin ja levikeissä tapahtuneisiin muutoksiin ovat olleet vaikuttamassa myös talousmaantieteelliset ja kaupapoliittiset tekijät: niinentuotantoalueet, niiden markkinointi maan muihin osiin, niiden merkitys veronmaksuvälineenä, niinimetsien ryöstökäyttö ja tuotannon tyrehtyminen. Venäjältä alkanut niinentuonti jne. Syiden ja seurausten verkko on sotkuinen. Sen selvittäminen on vaivalloista, jopa mahdotontakin.